

РЕЗЮМЕ

О. І. Штейн. Віра і її формування в іудаїзмі.

В статті розглянуто духовні напрями, що допомогли іудаїзму оформитися в його різноманітних проявах. На жаль, у вітчизняній літературі, при загальному інтересі до вивчення іудейської релігії практично відсутні дослідження, присвячені формуванню віри в сучасному іудаїзмі, що визначає актуальність дослідження.

Ключові слова: віра, іудаїзм, Синайське одкровення, Талмуд, Тора, Каббала, Теїлім.

SUMMARY

O. Shteyn. Faith And Its Formation In Judaism.

Considered spiritual direction, which helped take shape Judaism in its various manifestations. Unfortunately, in our literature, with a common interest in the study of the Jewish religion are practically no studies on the formation of faith in modern Judaism that determines the relevance of the study.

Keywords: faith, Judaism, the Sinai revelation, Talmud, Torah, Kabbalah, Tehillim.

УДК 316.77:2

М. С. Петрушкевич

Національний університет «Острозька академія»

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ РЕЛІГІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається поняття та особливості функціонування релігійної комунікації. Феномен комунікації у сфері релігії має свої особливості: така комунікація передбачає певну підготовку та специфічні форми реалізації, актуалізує діалогічність релігії. Одкровення, проповідь і молитва постають як фундаментальні, першопочаткові жанри релігійної комунікації.

Ключові слова: комунікація, інформація, релігійна комунікація, релігія, вертикальна/горизонтальна комунікація.

Вступ. Безумовно комунікація є тотальним феноменом культури який відображає всі риси, тенденції, парадигми людських спільнот, що діють у конкретному просторі та часі. Не є винятком і релігійна площина. Під впливом комунікаційної філософії, що особливо активно почала розвиватися у ХХ ст., актуальним стало звернення до комунікаційної системи релігії, як до допоміжного елемента при виході з кризової ситуації, можливості її подолання, через акцентування уваги на способах комунікації в різних релігійних утвореннях.

Предмет комунікації – це та частина внутрішнього або зовнішнього світу реципієнта, на яку комунікатор діє. І, якщо за формою прояву (слова,

жести, інші невербальні аспекти) комунікація відноситься до фізичного, матеріального світу, за змістом (значення слова) – до соціального, то за предметом дії комунікація завжди належить до духовно-психологічного [6, 13].

Духовно-психологічна сфера людини найбільш підлягає змінам. Вона найчастіше використовується в комунікації як посередник для зміни її емоційного, пізнавального, поведінкового аспектів. Це означає, що однієї і тієї ж комунікативної цілі можна досягнути, діючи на різні особливості та духовно-психологічні сторони людини як предмета комунікації, а однакові форми дії на різних людей призводять деколи до протилежних результатів.

Релігія включає в себе не тільки релігійне спілкування, але й всю багатоманітність і багатство спілкування між віруючими і невіруючими, між самими віруючими, між віруючими і релігійними організаціями. В процесі спілкування відбувається соціалізація індивіда, обмін і засвоєння життєво необхідної інформації, передача досвіду, також і релігійного, зміцнення суспільних зв'язків [5, 31].

Комунікаційні процеси в релігійній сфері є безперервною трансляцією усіма рівнями певного релігійного співтовариства повідомлень, які виражають специфіку організації свідомості кожного учасника цих процесів, обумовлену безліччю факторів, що частково збігаються в представників різних конфесійних груп [4, 177], спричиняють структурні зміни у самій релігійній організації та висвітлюють діалогічність релігії.

Аналіз актуальних досліджень

Релігійна комунікація є об'єктом дослідження як у зарубіжних, так і у вітчизняних науковців. Серед них доречно згадати К. Баллестрема, Р. Гвардіні, В. Бодак, Л. Виговського, А. Колодного, М. Балаклицького, Л. Филипович, Н. Дебольського, Л. Ситниченко, Є. Юнусову, Г. Почепцова та ін. Сучасною конфесійною комунікацією в Україні (зокрема мусульманською) частково займаються Н. Яблоновська, К. Шейхо, С. Хомінський, М. Бутиріна, хоча жодна із їх праць не зосереджується цілком на цій тематиці.

Виходять також і посібники, що стосуються сучасної релігійної комунікації, де особливий акцент робиться на використанні ЗМК. Наприклад, посібник Г. Мохненка [12] має справу з оптимізацією внутрішньо церковної комунікації. У ньому виявляється комплексний підхід до проблеми, більша увага до зворотного зв'язку, акцент на дублюванні інформації різними засобами комунікації. Г. Мохненко розглядає проблему кадрів у інформаційному служінні, принципи подання інформації та неминучі її втрати під час передавання, що диктує необхідність повторів і конкретизації аудиторії, варіанти структури інформаційного служіння всередині церкви чи деномінації.

Об'єктом наукового дослідження найчастіше стають якісь конкретні елементи, що належать до релігійної комунікативної системи (релігійна мова,

сакральні тексти, релігійні ЗМК, проповідь, молитва, культові дії і т. ін.). Тому метою цієї розвідки є визначення суті релігійної комунікації та особливостей її функціонування.

Поняття релігійної комунікації

Релігійна комунікація – це спілкування між віруючими у межах конфесії та міжконфесійні комунікаційні зв'язки, це засіб усвідомлення та відтворення ідентичності та цілісності людини у релігійній площині [13, с. 30]. Релігійна комунікація має свою структуру. Вона включає різні процеси взаємодії – спілкування, соціалізацію, передачу релігійного досвіду, обмін, засвоєння інформації, зміцнення зв'язків – між окремими віруючими, між віруючими і релігійною громадою, релігійною інституцією, духовенством, між релігійними організаціями різного віросповідання [2, 560].

У процесі релігійної комунікації відбувається передача релігійної інформації, її оцінка, засвоєння, поглиблюється інтеграція або ж дезінтеграція релігійної спільноти, регулюються відносини між членами громади чи між громадами, конфесіями. Релігійна комунікація може відбуватися і поза громадою.

К. Ясперс у праці «Розум та екзистенція» дає ґрунтовне визначення комунікації у сфері духу: «Комунікація у сфері духу є самоутворенням із суспільної субстанції ідеї цілого. Окремий індивід усвідомлює себе таким, що має своє місце, свій власний сенс усередині цілого. Його комунікація – комунікація окремого органу з організмом. Він є чимось відмінним від інших, але утворює з ними єдине ціле» [16, 103].

Комунікаційна система релігії включає в себе передачу, сприйняття та осмислення інформації, процес розуміння, творення релігійних спільнот, і є складовою релігійних процесів. Для того, щоб комунікаційна система діяла, вона повинна мати свою мову та пам'ять (це соціальна пам'ять, яка зберігається за допомогою певних релігійних традицій) і програму переробки інформації – такою програмою є культурні коди. Людина в процесі життя постійно вчиться цим кодам. З інформаційно-семіотичної точки зору світ релігійної комунікації складається з двох основних елементів: смислів та знаків. Тому для позитивної комунікації її учасникам необхідно бути обізнаними з цими елементами; їх незнання спотворює передачу релігійної інформації та обмежує здійснення комунікаційної функції релігії [13, 38].

Велику роль відіграють кодові знання, що становлять культурний текст комунікаційної системи (в процесі комунікації необхідно вивчати спроби передачі інформації). Кожне повідомлення передається через розуміння контексту, який обумовлюється специфікою поведінки тих, хто вступає в комунікацію. Комунікація як акт розуміння відбувається лише у тому випадку, коли умови існування і стилі життя віруючих будуть збігатися, тобто кодові знання будуть перетинатися.

Отже, не тільки зміст переданої інформації, але й спосіб її репрезентації в комунікаційних актах, форма її організації – постають

факторами, що визначають структуру загального семіотичного простору релігії. В результаті складаються подібні способи інтерпретації використовуваних знакових систем і розуміння культурних смислів, що визначають поведінкові програми всього релігійного співтовариства в цілому [4, 177].

Догматичні книги та молитовна практика, їх значення для кожної конкретної релігії, свідчать про подібні риси релігійної комунікації, наприклад, у християнстві, ісламі, буддизмі чи іудаїзмі. Звичайно, потрібно відразу застерегти, що подібності сприймаються лише на рівні загальному, універсальному. Так, у комунікаційному сенсі спорідненими є комунікаційні системи християнства, іудаїзму та ісламу, оскільки центральне місце в них займають священні книги, що є найвищим зразком авторитету та постійним джерелом і натхненником комунікації (використання християнами та іудеями Старого Заповіту/Тори; існування стадії іудеохристиянства – I пол. I ст. н. е. [1, 372]).

Молитовна практика також зближує комунікаційні системи християнства, ісламу, буддизму. Це зумовлено, перш за все, самим феноменом молитви, її функціями (ісламські молитви можуть бути колективними чи індивідуальними, так само як і в християнстві; буддисти віддають перевагу домашнім молитвам (як і більшість християн).

У релігії є два головних напрями комунікацій: від абсолюту – через пророка (наставника, священика) – до людей; від людей – через пророка (наставника, священика) – до абсолюту. Перший напрям обумовлює існування таких жанрів релігійної комунікації, як почуте пророком одкровення і пророча проповідь одкровення людям. З другим напрямом пов'язані богослужіння і молитва, при цьому культ і молитва проникають один в одного: молитви включаються в ритуал поклоніння, а елементи служби присутні в молитві (певні жести, культові словесні форми). Одкровення, проповідь і молитва постають як фундаментальні, першопочаткові жанри релігійної комунікації.

Вертикальна та горизонтальна релігійна комунікація

Поряд із тим релігійну комунікацію, як і будь-яку іншу, можна аналізувати через вертикальний та горизонтальний її види. Зумовлена релігійним світоглядом, конфесійна комунікація, на відміну від світської, має свою специфіку, оскільки здійснюється у двох вимірах – вертикальному та горизонтальному.

Стосунки людини з Богом можна визначити як *стосунки по вертикалі*. Враховуючи те, що будь-які стосунки – це взаємодія, можна зауважити, що в різних історичних типах релігійної діяльності наявними є різні види взаємодії віруючого з надприродним.

Вертикальний тип виступає як спілкування людини з трансцендентним світом, з Богом та іншими вищими силами. «В очах релігійної людини віра в Бога зачіпає суто індивідуальні переживання і не зводиться до формулювань

церкви, а тим більше її опонентів. Для неї релігія – не просто сукупність окремих елементів, котрі не піддаються раціональному узагальненню; це перш за все, особисте, внутрішнє переживання Бога, в якому ці елементи тільки і отримують свій специфічно «релігійний» (тобто зі світським не співпадаючий) зміст» [11, 19]. Спілкування з Богом для віруючої людини є головною метою та засобом її діяльності в процесі богослужіння. Таке спілкування в основному здійснюється в храмі, котрий виступає «як місце зустрічі між Творцем і людьми» [7, 13].

Наприклад, християнські богослови твердять, що безсмертна душа будь-якої людини має постійне прагнення до спілкування із абсолютном, шукає його і знаходить незалежно від соціокультурної ситуації. Саме тому в житті кожного віруючого є моменти, коли він явно чує голос божий, відчуває його присутність. Що ж покладено в основу потреби в такому спілкуванні? Чим можна з'ясувати наявність у сучасного віруючого відчуття постійного спостереження за ним Бога? Відповідь на ці питання можна шукати в закономірностях функціонування духовного світу людини. Оскільки в уяві віруючого християнина чи мусульманина Бог постає переважно в антропоморфному вигляді, тобто як особистість, то він й шукає його не «поза», а «в» і «через» своє власне Я. Формується думка, що відносини з Богом нагадують міжособистісні стосунки між людьми. І якщо людина хоче досягнути істинного Я, то зробити це вона може тільки завдяки спілкуванню з Богом. Сама релігія є засобом зв'язку між людиною і Богом, діалогу людського Я з божественним Ти. «Людина, – відзначає професор-протопресвітер Ст. Ярмусь, – це релігійна істота з природи: вона всіма своїми душевними силами тяготить до Великого ідеалу добра, краси й життєвого спокою – до Бога» [15, 15]. Проте, якщо навіть не притримуватися такої позиції, релігія у будь-якому вигляді постає як спілкування, монологічне чи діалогічне, з божеством, духом.

Отже, вертикальна комунікація може носити як колективний, так і індивідуальний характер. У першому випадку йдеться про колективні богослужіння (наприклад, християнська літургія), колективні молитви, обряди тощо. У другому випадку розуміється індивідуальне звернення до вищих сил, індивідуальна молитва.

Відчуття спілкування з Богом, задоволення потреби в ньому у віруючої людини виникає в процесі її участі в культовій діяльності. Позитивні емоційні реакції, які з'являються в цей час, свідчать про те, що суб'єктивне відчуття спілкування з Богом виявляється достатньо сильним і очевидним для віруючого [13, 41].

Можна виділити дві моделі вертикальної комунікації: теїстична модель, що позначена рухом Бога назустріч людині та здійснюється в модусі одкровення, та антропологічна модель, яка позначена відповідним рухом людини назустріч Богу і здійснюється в модусі молитви. Розгляд вертикальної комунікації дає змогу виявити її основні принципи: відкритість, діалог, любов, турботу та відповідальність [14].

Поряд із вертикальним зрізом комунікаційної системи знаходиться *горизонтальна релігійна комунікація* – спілкування між самими віруючими людьми. Конфесії сприяють згуртуванню людей у спільноти, формуючи в них приблизно однаковий символічний світ. Завдяки цьому віруючі можуть відносно легко спілкуватися в межах конфесії, однотипно кодуючи і дешифруючи інформацію, використовуючи різні засоби передачі інформації.

Горизонтальний вимір характерний для спілкування віруючих між собою в процесі релігійної діяльності. Саме тут відбувається трансляція релігійної інформації, її оцінка і відповідне засвоєння. На цьому рівні поглиблюється інтеграція або дезінтеграція конкретної релігійної спільноти, формуються відносини між членами громади. Зрозуміло, що саме спілкування в культовій споруді носить не тільки релігійний характер, оскільки там можуть вирішуватись (і вирішуються) і актуальні проблеми повсякденного і суспільного життя, також і матеріальні, мирські [5, 32].

Релігійно-обрядове спілкування, як процес обміну певними почуттями й знаннями вірних, можливе лише за умови, якщо між особами, які вступають в нього, встановлюється не просто взаємопорозуміння, а й єдність думки щодо віроповчального та емоційного змісту того чи іншого обрядового дійства, коли переконання віруючих щодо цінностей збігаються. Відображаючи такі цінності за допомогою символічних засобів, які впливають на емоційно-чуттєву сферу людей, обряди в цей спосіб стимулюють появу і розвиток почуттів, переживань і настроїв, які відповідають цінностям.

Щоб краще зрозуміти специфіку горизонтальної комунікації потрібно звернутися до поняття релігійної групи та зв'язків у ній. З певним спрощенням можна сказати, що релігійні групи різняться між собою найперше з огляду на цілі і норми, якими керуються. Але необхідно зазначити, що наявність лише визначеної цілі ще не достатня для того, щоб така група нормально діяла. Крім того, вона повинна керуватися певними нормами, даними їй на основі конфесійної системи цінностей. Кожна релігійна група використовує горизонтальну комунікацію не лише у виключно релігійних, але й у світських цілях.

Розвиток групи переважно відбувається у три етапи: входження в групу – характеризується невпевненістю та надзвичайною активністю горизонтальної комунікації. Нові члени групи звичайно шукають ідеального середовища серед людей, які можуть для них бути опорою та прикладом. Одночасно інші члени групи, припускаючи, що можливо не відповідають очікуванням нових осіб, можуть відчувати вину, яка часто буває безпричинною. У такій ситуації бажаним є такий різновид горизонтальної комунікації, як відверта розмова. Другий етап – конфронтація з групою – характеризується визначенням свого місця і статусу та активацією комунікаційних можливостей. Третій етап – формування общини – виробляється відчуття приналежності до общини. При цьому особисті почуття, пов'язані із групою, втрачають колишню загостреність. На цьому

етапі члени групи частіше діляться інформацією про особисті та глибинні проблеми, при розв'язанні складних ситуацій мають взаємну довіру [10, 237–238].

Такий зріз комунікації характерний також для міжособових контактів служителів різних релігій. Духовні особи одним із своїх завдань бачать звернення уваги на способи комунікації між собою та з іншими, тому вважають за потрібне передавати свій досвід з покоління в покоління, щоб менше було помилок. Таким чином, міжособистісна комунікація часто підпадає під постійний контроль [3, 45]. Поступово виникає ціла низка стереотипів та штампів у такій комунікації, її учасники стають не стільки активними комунікаторами, скільки пасивними відтворювачами комунікаційних стандартів.

Частиною горизонтальної комунікаційної системи є поширення інформації про релігійні осередки. Для поширення інформації щодо свого існування та внутрішньої структури релігійні системи та їх регіональні відділи використовують різноманітні засоби. Найбільш дієвим з них є організація різноманітних освітніх заходів (гуртки, тренінги, університети). До активної горизонтальної комунікації слід віднести організацію конференцій та друк газет, книжок з проблем релігії, журналів та буклетів, використання радіо, телебачення, Інтернету. Шукаючи спосіб вести діалог із світом, релігія шукає зв'язків із тими, хто займається засобами масової комунікації [9, 176].

Проте, і зараз, наприклад, в Україні чи не найважливішим джерелом інформації про релігійні центри і досі є приватні розмови. Це пов'язано із слабкою інформативною роботою регіональних відділів релігійних систем. Сам факт існування регіонального відділу, висвітлення специфіки його діяльності, його координати відомі переважно тим, хто певним чином пов'язаний із цим центром.

Отже, можна виділити три моделі горизонтальної комунікації: міжособистісна (Я та Інший), соціальна (Я та співтовариство) та міжконфесійна модель (спільнота та спільнота).

Релігійна комунікація та інформація

Інше питання, яке хочеться розглянути при аналізі поняття релігійної комунікації – зв'язок інформації (яка визнається ключовим елементом будь-якої комунікації) та віри (що є основою релігії). Цю тему досить докладно розглянуто українським релігієзнавцем А. Кадикало. Автор зазначає, що якщо для науки найважливішим є отримання інформації (знання) про реальність, то для релігії інформація є сутнісним елементом до потенції зв'язку з Богом, а він є метою для свідомості людини. Це доводиться через звернення до проблеми взаємозв'язку інформації та віри, яка розкриває, що науковий та релігійний підходи, хоча й переслідують різні цілі, але на певній межі взаємодоповнюють один одного. І саме у цьому контексті інформація та віра мають найбільше підстав для взаємного підтвердження. Віра є

прагненням до отримання істини, яку можна розуміти як інформацію, що дається релігійним одкровенням, а тому вона може мати зв'язок із звичним поняттям інформації, яке для науки означає знання про реальність [8, 137].

Для релігійної комунікації важливо те, що «... людство як ціле отримує інформацію про буття через релігійний світогляд, який, поряд з науковим, відображає це буття. Він розкриває те, що наука розкрити не в змозі: чи існує трансцендентна сила? як зародилося життя? чому люди страждають? та ін. Інформація, яка відповідає на поставлені вище питання міститься у священних книгах. ... інформація, яка є такою важливою для релігії в усіх її сферах є водночас визначальною і для буття в цілому. Релігійна інформація вказує не лише на те, як поводитись людині, а й як поводитись Всесвіт і чому так відбувається» [84, 138].

Науковець розглядає також і альтернативні теорії походження реальності, зокрема він наголошує, що на думку деяких сучасних фізиків, Бог міг стати творцем Всесвіту, створюючи реальність за допомогою інформації. При цьому варто мати на увазі те, що інформація є проектором майбутнього творіння, тому без неї неможливий ніякий акт творіння. Найкраще прояснює ситуацію із значенням інформації для акту творення будь-яка теорія систем. Фактично тут інформація постає архетипом або ейдосом.

А. Кадикало визначає інформацію як універсальну властивість предметів, феноменів, процесів, суть якої полягає в здатності сприймати внутрішній стан і вплив зовнішнього середовища, перетворювати отримані дані і передавати опрацьовані результати іншим предметам, феноменам і процесам. Оскільки інформація властива всьому, то очевидно, що вона є сутнісною і для загальної свідомості людства, вона зв'язує її елементи у єдину цілісну систему [8, 140].

Зв'язок інформації і віри можна розглянути у площині класичної дихотомії свідоме/несвідоме. Український науковець вважає, що несвідоме сприйняття інформації має рівноважливу відповідність із свідомим. Несвідоме відкриття інформації можливе лише на основі інтуїції, віри, осяяння. Все це є елементами, притаманними релігійному осягненню буття. Проте в релігії існують й інші форми – входження у трансцендентність і отримання неусвідомленої інформації. Вони притаманні раннім релігіям, особливо це стосується магічних вірувань, хоча й існують в інших варіантах в більш пізніх релігіях. Крім того, трансцендентна дійсність не може бути описана за допомогою звичайної мови. А тому основні методи передачі інформації з трансцендентності – це порівняння, аналогії, метафора, гіпербола, алегорія і притча, а також різноманітна образна графічна символіка. Як відомо, весь цей об'єм інформації дається в релігії.

Проте ця інформація, в першу чергу, має значення для віруючої людини. Віра для неї є ключем до інформації на рівні релігійного одкровення. Вона завжди притаманна людині в повсякденному житті. Це – відкриття себе через трансцендентне, те, що не дане безпосередньо всім [8, 143].

А. Кадикало доходить висновку, що віра та інформація в релігії безумовно пов'язані. Інформація дається як елемент, через який релігія впливає на свідомість віруючого. Це відбувається тому, що інформаційний простір оточує людину, в розумінні інформації як такої, яка має властивість надходити від усього. Віра окреслює інформацію через призму релігійного одкровення. Вона робить вільним доступ до неї, яка без інтерпретації віруючим могла б мати абсурдне значення. Тобто, релігія завдяки інформації, яку несе, і вірі, що є важливими елементами релігійного досвіду, має не менше підстав для пізнання, ніж наука.

Релігія окреслює межі в яких комунікація між вірою та інформацією стає визначальною, в тому розумінні, що проявляють себе нові потенції до самоусвідомлення людиною власної екзистенції та – входження, проникнення в буття [8, 145]. Характерно, що автор зв'язку інформації і віри на ґрунті релігії дає потенцію до пізнання сокровенного – буття. Це можливо лише через діалог закорінений у релігії.

Висновки. Отже, релігійна комунікація наділена всіма рисами комунікації як такої, але одночасно має специфічну мету – духовний зв'язок із абсолютним, що і зумовлює використання специфічних засобів для передачі релігійної інформації.

Феномен комунікації у сфері релігії має свої особливості: така комунікація передбачає певну підготовку та специфічні форми реалізації, актуалізує діалогічність релігії. Особливим також є ставлення до новацій у сфері передачі інформації, оскільки релігійна комунікація максимально прагне використовувати «перевірені» часом способи, такі як одкровення, проповідь, молитва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічне релігієзнавство. Підручник / За наук. ред. проф. А. Колодного. – К. : Звіт знань, 2000. – 862 с.
2. Бабій М. Поліфункціональність релігії: вияви функціональності релігійного комплексу/ М. Бабій // Академічне релігієзнавство. Підручник / За наук. ред. проф. А. Колодного. – К. : Звіт знань, 2000. – С. 554–562.
3. Блакар Р. Язык как инструмент социальной власти / Р. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М., 1987. – С. 146–168.
4. Богачевська І. В. Християнська наративна традиція: Методологія філософсько-релігієзнавчого дослідження / І. В. Богачевська. – К. : Світ знань, 2005. – 235 с.
5. Виговський Л. Комунікативно-трансляційна функціональність релігії та основні форми її вияву / Л. Виговський // Академічне релігієзнавство. – № 1. – 2004 (29). – С. 29–39.

6. Головлева Е. А. Массовые коммуникации и медиапланирование: Учебное пособие / Елена Головлева. – М. : Академический проект; Деловая книга, 2009. – 325 с.
7. Зелинский В. Предание, память и сокрытое «Я» / В. Зелинский // Материалы Международной богословской конференции «Живое предание». Сб. докладов. – М., 1999. – С. 13.
8. Кадикало А. М. Інформація і віра як єдиний формат релігії / Андрій Кадикало // Академічне релігієзнавство. – № 2. – 2004 (30). – С. 137–145.
9. Лубський В. І. Соціологія релігії / В. І. Лубський. – К., 1999. – 203 с.
10. Макселон Ю. Психологія з викладом основ психології релігії / Ю. Макселон. – Львів, 1998. – 320 с.
11. Митрохин Л. Н. Философия религии: новые перспективы / Л. М. Митрохин // Вопросы философии. – 2003. – № 8.
12. Мохненко Г. Практические рекомендации по организации информационных комитетов в поместных церквях, миссиях и деноминациях / Г. Мохненко [Электронный ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – Режим доступа: <http://risu.org.ua/ua/index/projects/masmedia/33402/>.
13. Петрушкевич М. Релігійні комунікації: християнський контекст. Монографія / Марія Петрушкевич. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – 288 с.
14. Юнусова Є. Й. Комунікативний простір релігії в європейській культурі: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04 / Євгенія Юнусова. – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2005.
15. Ярмусь Ст. Вибране / Ст. Ярмусь. – Вінніпег, 1991. – 260 с.
16. Jaspers K. Vernunft und Existenz. – Munchen, 1960. – 155 p.

РЕЗЮМЕ

М. С. Петрушкевич. Анализ понятия религиозной коммуникации.

Рассмотрено понятие и особенности функционирования религиозной коммуникации. Феномен коммуникации в сфере религии имеет свои особенности: такая коммуникация предполагает определенную подготовку и специфические формы реализации, актуализирует диалогичность религии. Откровение, проповедь и молитва предстают как фундаментальные, первоначальные жанры религиозной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация, информация, религиозная коммуникация, религия, вертикальная / горизонтальная коммуникация.

SUMMARY

M. Petrushkevych. Analysis of the Concept “Religious Communication”.

The notion and the peculiarities of religious communication are drawn in the article. Phenomenon of communication in the field of religion has its peculiarities: this communication suggests certain background and specific

modalities, actualizes religion dialogism. The revelation, preaching and prayer are presented as fundamental, original genre of religious communication.

Key words: *communication, information, religious communication, religion, vertical / horizontal communication.*